О.Г. Мельник, канд. екон. наук, доц.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІКРИТЕРІАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Уточнено трактування поняття «полікритеріальна діагностика діяльності підприємств». Обґрунтовано інформаційні джерела отримання даних для визначення діагностичних індикаторів. Охарактеризовано інформаційне забезпечення для здійснення полікритеріальної діагностики діяльності підприємств у деталізації за різними діагностичними сферами.

The interpretation of the definition "policryterial diagnostic enterpriser's activity" is clarified. The informational sources of the receiver by facts for determination diagnostic indicators are substantiated. The informational ensuring for realization policryterial diagnostic enterprisers activity for detailed by different diagnostic spheres are characterized.

Діагностика діяльності підприємства, окремих його складових чи індикаторів виробничо-господарської діяльності організації є невід'ємним елементом ефективної системи менеджменту. Полікритеріальна діагностика – це комплексна діагностика діяльності підприємства у відповідних умовах функціонування, яка спрямована на оцінювання усіх сфер функціонування підприємства за системою обґрунтованих критеріїв, з метою формування рекомендацій з ліквідації проблем та підвищення функціонування підприємства. Як зазначають власники, керівники, фахівці, кредитори, інвестори та інші зацікавлені в результатах діагностики суб'єкти, на сьогодні в умовах України однією із найбільш гострих проблем є якість, повнота та достовірність інформації, яка використовується для визначення діагностичних індикаторів з метою здійснення їх порівняльного аналізу із критеріями. Адже, наприклад, ідентичні за найменуванням індикатори набувають абсолютно відмінних значень у даних бухгалтерського, статистичного, управлінського, оперативного обліків, що дає змогу залежно від цілей користувачів маніпулювати результатами діагностики. З огляду на вищезазначене проблема інформаційного забезпечення діагностики є надзвичайно актуальною.

У літературних джерелах та у практиці функціонування вітчизняних підприємств акцентується увага на підвищенні якості інформаційного забезпечення діагностики різних сфер діяльності підприємства. При цьому наголошується на високому рівні недостовірності існуючої інформації (оскільки підприємства здійснюють паралельно із відображеними ще й тіньові операції), неповноті (адже вартість інформації у інформаційному суспільстві постійно зростає), впливі засобів масової інформації на спотворення загальної інформаційної картини.

Г.О. Швиданенко, А.І. Дмитренко, О.І. Олексюк зазначають, що надійність інформації свідчить про адекватне відображення економічних реалій діяльності підприємства. При цьому автори поділяють інформаційні джерела на три групи: інформація державних органів влади (Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України, Антимонопольного комітету України, Кабінету міністрів України, Верховної Ради України, правоохоронних органів, органів державної статистики тощо); комерційних

структур (банків, постачальників, споживачів, інвесторів, аудиторських та консалтингових агентств); фізичних осіб (дійсних або колишніх працівників підприємства, незалежних індивідуальних консультантів тощо). Діагностична інформація повинна підлягати систематизації у бази даних, що дозволятиме здійснювати ретроспективну, поточну та перспективну діагностику. При цьому можуть використовуватись методи: класифікація інформації, регресійний аналіз індикаторів, прогнозування тимчасових рядів, кластерний аналіз, дискримінантний аналіз, асоціативний аналіз тощо. На думку Г.О. Швиданенка, А.І. Дмитренка, О.І. Олексюка, оброблення інформації для діагностики може здійснюватись за допомогою операційної та аналітичної систем. Операційна система має більш тактичне спрямування, націлена на фіксацію та оперативний пошук даних, використовує деталізовані інформаційні поточні дані, базується в основному на внутрішніх джерелах, дані підлягають перманентному та систематичному оновленню в режимі реального часу. Аналітична інформаційна система у порівнянні з операційною має більш стратегічне спрямування, спрямована на роботу як з хронологічними даними, так і з прогнозуванням та моделюванням перспективної ситуації, базується на внутрішніх та зовнішніх джерелах інформації [1, с. 59-70]. Варто зауважити, що в сучасних умовах на багатьох підприємствах функціонують переважно операційні інформаційні системи, а побудова аналітичних є дороговартісним, трудомістким, складним процесом, хоча і необхідним для забезпечення ефективного функціонування.

Загорна Т.О., наголошуючи на важливості інформаційного забезпечення економічної діагностики, стверджує, що інформаційна складова також повинна підлягати діагностиці. Мова йде про аналіз інформаційних потоків, які підтримують процес вибору та прийняття управлінських рішень, планування та обліку усіх сфер функціонування підприємства. Це дозволить виявити достатність існуючого інформаційного забезпечення, зміст, надійність та оперативність інформації для суб'єктів господарювання [2, с. 15]. Автор зазначає, що при здійсненні фінансово-економічної діагностики діяльності підприємства інформаційна обробка даних повинна відбуватись у певній послідовності, а саме: збір інформації та оцінка її вірогідності на підставі аналізування облікової політики, добір даних із форм бухгалтерської звітності, переведення типових форм бухгалтерської звітності в аналітичну форму, аналізування структури звітів та динаміки показників, розрахунки і групування показників за основними напрямами аналізу, виявлення взаємозв'язків між основними досліджуваними показниками та інтерпретація результатів тощо [2, с. 28].

Костирко Л.А. наголошує насамперед на проблемності узагальнення інформації, яка надходить одночасно з керуючої та керованої підсистем управління, а також врахуванні взаємозв'язків при обробленні функціональної інформації з метою усунення її дублювання. Другим важливим аспектом є інтегрування інформації. Мова йде про те, що інтегральні оцінки повинні бути полікритеріальні, враховувати результати усіх сфер та результатів діяльності. Третій аспект пов'язаний зі структуризацією інформаційного забезпечення. Також автор наголошує на важливості моніторингу (спостереження, оцінки та прогнозу процесів реалізації усіх функцій, де кожен блок є самостійним інформаційним комплексом) у побудові механізму інформаційного забезпечення діагностики [3, с. 51-52]. Фактично акцентується увага на системному підходів до побудови інформаційного забезпечення як діяльності, так і діагностики підприємств.

Оскільки економічний аналіз є одним із ключових елементів полікритеріальної діагностики, то доцільно розглянути особливості інформаційного забезпечення його здійснення. Під інформаційним забезпеченням доцільно розуміти систему одержання, оцінки, зберігання та переробки даних, яка спрямована на вироблення ефективних управлінських рішень. Інформаційне забезпечення розглядають у літературних джерелах і як процес забезпечення інформацією, і як сукупність документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі. Інформаційне забезпечення передбачає збір даних, їхню підготовку для оброблення, оброблення, подальше використання, зберігання, передавання залежно від цілей користувачів. Класично система інформаційного забезпечення складається із методичних інструктивних матеріалів, підсистеми класифікації та кодування інформації, інформаційної бази [4, с. 144-145].

Фінансовий аналіз вважається складовою економічного аналізу, з огляду на це слушними будуть положення, що стосуються інформаційного забезпечення фінансового аналізу. Костирко Р.О. зазначає, що базовими інформаційними джерелами здійснення фінансового аналізу є фінансова звітність (бухгалтерський баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал), дані управлінського обліку, дані статистичних органів, інформація з періодичних спеціалізованих, відомчих та масових видань, офіційні сайти державних структур, комітетів і міністерств, біржова інформація, дані, отримані в результаті спеціальних досліджень, рекламна інформація тощо [5, с. 101-106].

Результати аналізу літературних джерел за проблемою дозволяють стверджувати, що не існує чіткого розуміння інформаційного забезпечення діагностики діяльності підприємства, не систематизовані інформаційні джерела, які спрямовані саме для здійснення полікритеріальної діагностики.

З огляду на вищезазначене цілями дослідження є виокремлення основних джерел інформаційного забезпечення полікритеріальної діагностики діяльності підприємств, надання їм змістової характеристики.

Як свідчать результати проведених досліджень, інформаційне забезпечення полікритеріальної діагностики діяльності підприємств доцільно здійснювати у двох напрямах:

– інформаційне забезпечення фактичної діагностики стану різних сфер функціонування підприємства;

– інформаційне забезпечення критеріальної системи, яка слугує базою для порівняння фактичних даних з еталонними та є підставою для формування висновків і прийняття управлінських рішень.

Інформація для будь-якої діагностики повинна відповідати вимогам повноти, достовірності, неупередженості, адекватності, цільового спрямування тощо. При цьому формування інформаційної системи у сфері діагностики повинно відповідати принципам системності, структуризації, адаптивності, гнучкості, захищеності, незалежності, цілеспрямованості.

Комплексну систему діагностики за змістовою ознакою варто поділяти на фінансово-економічну, технологічно-майнову, виробничу, кадрову, соціальну, маркетингову та ін. діагностику. Кожен із цих різновидів діагностики потребує цільової системи

інформаційного забезпечення, певного інформаційного масиву даних щодо оптимальних критеріїв функціонування вищезазначених сфер, існуючого та ретроспективного стану, а також існуючих відхилень від норм і стандартів.

Центральним елементом діагностики діяльності підприємства є фінансово-економічна діагностика, яка спрямовується насамперед на оцінювання рентабельності, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, платоспроможності підприємства, структури та величини собівартості продукції, прогнозування загрози банкрутства тощо. Особливої актуальності така діагностика набуває в сучасних Умовах, оскільки значна частина вітчизняних підприємств характеризується збитковістю (понад 30%), неплатоспроможністю, зниженням фінансової незалежності та фінансової стійкості, дефіцитом ресурсів для фінансування діяльності та розвитку.

Якість фінансово-економічної діагностики діяльності підприємств залежить насамперед від повноти, об'єктивності, достовірності вхідної аналітичної інформації. При цьому мова йде насамперед про систему фінансово-економічних індикаторів, які можна отримати із даних бухгалтерського, податкового, управлінського обліків. Найбільш доступним джерелом для ретроспективної діагностики фінансово-економічного стану підприємства є фінансова звітність (Баланс (Форма №1), Звіт про фінансові результати (Форма №2), Звіт про власний капітал (Форма №4), Звіт про рух грошових коштів (Форма №3) та ін.), яка відображає абсолютні фінансово-економічні індикатори, основними серед яких є: чистий дохід від реалізації продукції (Форма №2, р.035), повна собівартість підприємства (Форма №2, р.040 + р.060 + р.070 + р.090 + р.140 + р.150 + р.205), чистий прибуток або збиток (Форма №2, р.220/225), активи (Форма №1, р.080); довгострокова дебіторська заборгованість (Форма №1, р.050), дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (Форма №1, р.160 + р.162), дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (Форма №1, р.170), власний капітал (Форма №1, р.380), статутний капітал (Форма №1, р.300), довгострокові кредити банків (Форма №1, р.440), короткострокові кредити банків (Форма №1, р.500), кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги (Форма №1, р.530), поточні зобов'язання (Форма №1, р.620) та інші. Надалі вищевказані абсолютні показники слугують базою для обчислення відносних індикаторів: коефіцієнтів рентабельності активів, реалізації, виробництва; коефіцієнтів загальної, швидкої, абсолютної ліквідності; коефіцієнтів оборотності та періодів обороту активів, кредиторської та дебіторської заборгованості, власного капіталу; коефіцієнтів автономії, фінансування, маневреності власного капіталу тощо.

З даних податкового обліку можна отримати інформацію, яка стосується стану розрахунків підприємства за обов'язковими податками та зборами, існування податкового кредиту за ПДВ, розрахунку податкової амортизації тощо.

Варто зауважити, що найбільш реалістично та адекватно фінансово-економічний стан підприємства відображають дані управлінського обліку, і саме ця інформація повинна створювати базу для прийняття управлінських рішень. Насамперед мова йде про показники бюджету доходів та витрат, який відображає економічний прибуток підприємства (тобто його здатність відтворювати вкладений капітал), доходи за фактом реального відвантаження продукції, виконання робіт та надання послуг, витрати за фактом реального споживання усіх видів ресурсів. Важливу інформацію про реальну платоспроможність підприємства надає бюджет руху грошових коштів, який демонструє

усі надходження грошових коштів на підприємство (оплата товарів, робіт, послуг, кредити, інвестиції, повернення ПДВ, спонсорські внески тощо), платежі (за сировину, матеріали, податки, заробітна плата, платежі за придбані основні засоби та ін.) та сальдо грошових коштів на початок й кінець періоду.

Інформаційною базою для здійснення виробничої діагностики на підприємствах є виробнича програма, звіти про виробництво промислової продукції, калькуляції, акти про виявлення браку, дані нормувальників та технологів, звіт з виробництва за нарядами робітників-відрядників тощо. Ця діагностика є однією із центральних, оскільки виробництво є ключовою підсистемою підприємства та формує базу усієї господарської діяльності.

Технологічно-майнова діагностика базується на даних актів інвентаризації, специфікацій, висновків БТІ, звітів по основних засобах, фінансових звітів (Форми №1 та Форми №2). Інформаційною базою кадрової діагностики є штатні розписи, особові справи, трудові книги, накази на звільнення, зарахування та переміщення посадових осіб, звіти з праці, єдина тарифна сітка тощо. Соціальна діагностика передбачає вивчення оплати праці та соціального захисту працівників, відповідно базується на дослідженні фонду оплати праці, структури розподілу заробітної плати (основної та додаткової), компенсаційних виплат, звітів з праці та ін. документації.

Основними інформаційними джерелами, які дозволяють отримати дані для здійснення логістичної діагностики, є такі: звіти по товарно-матеріальних цінностях, дані про запаси цінностей на складах, транспортні накладні тощо. Маркетингова діагностика базується на вивченні договорів, калькуляцій, прайсів, рахунків на оплату, актів гарантійного обслуговування за рекламаціями тощо.

Інформаційним забезпеченням насамперед критеріального характеру є нормативно-правові акти, до яких насамперед слід віднести: Наказ Фонду державного майна України №49/121 від 26.01.2001 р. «Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації»; спільний наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України і Фонду державного майна України №375/2298 від 18.12.2003 р. «Про затвердження Критеріїв ефективності управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки»; «Рекомендації щодо перевірки стану та ефективності використання державного майна» від 16.10.2006 р., затверджені Міністерством економіки України; Наказ №14 від 19.01.2006 р. Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства»; «Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій» (Наказ №22 від 23.02.1998 р.), затверджена Агентством з питань запобігання банкрутства; Положення Національного банку України №279 від 06.07.2000 р. «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» тощо.

Ефективність функціонування підприємства визначається якістю управлінських рішень, які приймаються на різних рівнях управління та стосуються різних сфер функціонування підприємства. Такі рішення повинні бути обґрунтовані та спрямовуватись на ліквідацію існуючих проблем та якнайрезультативніше використання потенційних

перспектив. Удосконалити систему підтримки прийняття управлінських рішень дозволяє полікритеріальна діагностика діяльності підприємства, але її репрезентативність також визначається повнотою та достовірністю інформаційних даних щодо фактичного та ретроспективного стану функціонування підприємства та обґрунтованістю системи критеріїв. Подальші дослідження за проблемою можуть стосуватись обґрунтування критеріїв діагностичних індикаторів в межах комплексного діагностування діяльності підприємств.

Література:

1. Швиданенко Г.О. Бізнес-діагностика підприємства: [навчальний посібник] / Г.О. Швиданенко, А.І. Дмитренко, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2008. – 344 с.
2. Загорна Т.О. Економічна діагностика: [навчальний посібник] / Т.О. Загорна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
3. Костирко Л.А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: [монографія] / Л.А. Костирко. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – Х.: Фактор, 2008. – 336.
4. Економічний аналіз: [навчальний посібник] / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатюк та ін.; за ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченька. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2003. – 556 с.
5. Костирко Р.О. Фінансовий аналіз: [навчальний посібник] / Р.О. Костирко. – Х.: Фактор, 2007. – 784 с.